

ПОНЯТТЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЯК ОБ'ЄКТУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ЛИТОВЧЕНКО Олександр Володимирович - здобувач Сумського державного університету

УДК 342.9

В статті розглянуто сутність правового і адміністративно-правового регулювання, а також поняття «система» і «суд», на основі чого зроблено висновок про сутність судової системи як об'єкта адміністративно-правового регулювання.

Ключові слова: *правове регулювання, адміністративно-правове регулювання, система, суд, судова система.*

Постановка проблеми

В умовах розбудови українських держави і суспільства на правових засадах, вдосконалення правового становища та діяльності саме судової гілки влади є одним із пріоритетних завдань. Адже правовою державою, на нашу думку, може вважатися лише та, де функціонують по-справжньому незалежні, компетентні, справедливі суди, які підкорюються тільки закону, а головною метою їх діяльності є забезпечення панування права як втілення свободи, рівності та справедливості. Про те, що в судовій гілці влади існує ряд проблем, яскраво свідчать і останні масштабні суспільно-політичні події, що відбулися в нашій державі у 2014-2015 роках. Йдеться про Євромайдан 2014-2015 років, однією з основних та першочергових вимог якого було забезпечення в державі справедливого, чесного та незалежного суду. Окрім громадськості, на численних прогалинах, недоліках та невідповідностях в організації й функціонуванні судової влади в Україні також акцентували увагу провідні міжнародні інституції: Рада Європи і Венеціанська комісія як її скла-

дова, Європарламент і Європейський суди з прав людини, рекомендації, зауваження і критичні оцінки яких протягом декількох останніх років залишаються майже незмінні за змістом і характером [1, с.4]. Зауважимо, що саме проблеми судочинства в нашій країні є одним із тих факторів, що гальмують її інтеграцію до високорозвиненої європейської спільноти.

Причин такого стану, в якому зараз перебуває судова влада в Україні багато, втім ключовою серед них, на нашу думку, є та обставина, що за два з половиною десятиріччя так і не було сформовано належного механізму управління судами. Всі ті зміни та перетворення, які запроваджувалися до сьогодні не мали на меті забезпечити формування в країні по-справжньому потужної системи незалежних, неупереджених судів, навпаки – під маскою показових змін, начебто спрямованих на поліпшення організаційно-правового становища судів, зокрема у бік підвищення їх незалежності, насправді ініціатори цих процесів прагнули залишити у своїх руках необхідні важелі впливу на судову систему, зауважимо – не ефективного управління, а саме впливу, який, у ряді випадків, до того ж, здійснюється через інструменти, що не передбачені законодавством. Така ситуація сприяє появі так званих «кишенькових судів», які фактично діють за вказівкою певних політичних та посадових кіл, оскільки перебувають у залежності від них. І хоча ця залежність, на перший погляд, не є настільки очевидною, насправді вона досить суттєва

і дозволяє правлячій еліті, в разі потреби, впливати на зміст рішень, що приймаються судами.

Стан дослідження проблеми

Питання правового, в тому числі адміністративно-правового регулювання різного роду суспільних відносин та процесів далеко не нові ані для сучасної, ані для зарубіжної правової науки, різні аспекти цього правового явища вивчали, зокрема, такі дослідники, як: С.С. Алексєєв, В.В. Копейчиков, О.Ф. Скакун, Ю.С. Шемшученко, М.В. Цвік, В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, С.В. Ківалов І.В. Арістова, Г.В. Атаманчук, Д.М. Бахрах, Ю.М. Козлов, О.М. Бандурка, В.М. Бевзенко, В.К. Колпаков, Ю.П. Битяк, А.Т. Комзюк та ін. Якщо говорити безпосередньо про адміністративно-правове регулювання діяльності судової системи, то деяким аспектам цієї проблематики були присвячені наукові праці таких авторів як: С.О. Бондар, Є.В. Авдєєнко, В.А. Гомада, А.Л. Борко, В.Ю. Машук та деяких інших. Віддаючи належне внеску цих дослідників у розробку такої масштабної та надзвичайно важливої проблеми як управління судовою системою, мусимо відзначити, що комплексного, всебічного вивчення вона так і не отримала, однією із причин цього є те, що правники, як правило, розглядають суди в якості суб'єктів правового, зокрема адміністративно-правового регулювання і не приділяють особливої уваги тій обставині, що вони (суди) також можуть виступати й об'єктом зазначеного регулювання.

З урахуванням вищевикладеного можемо констатувати, що питання запровадження відповідного механізму управління судами сьогодні має надзвичайно актуальний характер. Саме тому у даній статті ми обрали за мету встановити сутність судової системи як об'єкту адміністративно-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу

Правове регулювання є однією із ключових категорій правової науки, тому аналізу його (правового регулювання) поняття, змісту, структури та елементного складу присвячено, як ми вже зазначали вище по тексту, увагу цілої низки дослідників, які на сторін-

ках своїх наукових праць викладали та продовжують пропонувати власне бачення сутності даного питання як в цілому, так і в його окремих аспектах. Розглядаючи правове регулювання слід враховувати той факт, що воно є похідним від більш просторого явища – соціального регулювання, яке на думку О. Ф. Скакун, являє собою здійснюване громадянським суспільством за допомогою усієї сукупності соціальних засобів упорядкування суспільних відносин, подолання конфліктів і забезпечення компромісу між людьми та їх соціальними групами [2, с.247]. О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко визначають соціальне регулювання як здійснюваний за допомогою системи спеціальних засобів вплив суспільства на поведінку суб'єктів з метою упорядкування відносин та забезпечення соціального компромісу [3]. К. Г. Волинка пише, що соціальне регулювання – це система засобів, спрямованих на впорядкування поведінки людей, їхніх соціальних спільностей з метою узгодження і стабілізації суспільних відносин [4, с.22]. Отже соціальне регулювання – це специфічний різновид соціальної діяльності, що здійснюється суспільством у цілому, а також окремими його інститутами зокрема, і зміст якої полягає у впорядкуванні за допомогою відповідних засобів та інструментів суспільно значущої поведінки осіб задля забезпечення злагодженості, безконфліктності та, що дуже важливо, передбачуваності протікання суспільних відносин і процесів, що у свою чергу є запорукою стабільності та безпеки існування і розвитку суспільства в цілому.

Окремим проявом, різновидом соціального регулювання виступає правове регулювання, під яким, з точки зору С. С. Алексєєва, слід розуміти здійснюване за допомогою правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів та ін.) результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку відповідно до вимог економічного базису, суспільними потребами даного соціального ладу [5, с.289]. За О. Ф. Скакун, правове регулювання суспільних відносин – це здійснюване громадянським суспільством і державою за допомогою усієї сукупності юридичних засобів упорядкування суспільних відносин, їх закрі-

плення, охорона, захист і розвиток [2, с.248]. М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова пишуть, що правове регулювання у загальному плані може бути охарактеризоване як процес дії за допомогою правових норм та інших юридичних засобів на поведінку людей з метою упорядкування, охорони та розвитку суспільних відносин [6, с.404]. З викладеного видно, що правове регулювання, так само як і вищерозглянуте соціальне регулювання, має на меті впорядкування суспільних відносин, спрямування їх у певне русло (зокрема у русло законності), що цілком зрозуміло, враховуючи той факт, що перше, як ми вже зазначали, походить від другого. Специфіка ж правового регулювання полягає у тому, що воно: по-перше, здійснюється юридичними засобами, основним серед яких є особливий різновид соціальних норм – правові норми; по-друге, розповсюджується не на всі суспільні відносини, а лише ті, що мають найбільш вагоме значення для нормального існування та розвитку суспільства і держави, як в цілому, так і їх окремих сфер, у силу чого правове врегулювання цих відносин є пріоритетним завданням; по-третє, має формалізований та чіткий процедурно-процесуальний характер; по-четверте, має загальнообов'язковий характер; по-п'яте, забезпечується силою державного впливу аж до примусу; по-шосте, має на меті встановлення та забезпечення правового порядку.

Залежно від того, засобами якої саме галузю права здійснюється регулювання, воно може бути конституційно-правовим, кримінально-правовим, цивільно-правовим, адміністративно-правовим тощо. Безпосередньо останнє, тобто адміністративно-правове регулювання – це один із видів галузевого правового регулювання, заснований на дії адміністративного права і багатого арсеналу адміністративно-правових засобів на суспільні відносини, що мають місце у сфері діяльності державної адміністрації. Підсумком адміністративно-правового регулювання є адміністративно-правовий порядок [7]. В. В. Галуцько зазначає, що адміністративно-правове регулювання – це цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів

прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [8]. Особливості адміністративно-правового регулювання визначаються його предметом та засобами. Для мети нашого дослідження особливий інтерес становить саме предмет регулювання адміністративної галузі права. Так, Д. М. Павлов з приводу предмета даної правової галузі пише, що його формує сукупність суспільних відносин, переважно управлінського характеру, що складаються у процесі організації та функціонування органів виконавчої влади та у зв'язку із внутрішньоорганізаційною діяльністю інших державних органів, органів місцевого самоврядування, здійсненням недержавними організаціями делегованих їм владних повноважень і функцій та у процесі адміністративно-юрисдикційної діяльності [9, с.11]. Ю. П. Битяк зазначає, що предмет адміністративного права складає широкий комплекс суспільних відносин, що виникають у процесі реалізації функцій державного управління, у зв'язку із здійсненням широкої і різноманітної виконавчої та розпорядчої діяльності [10, с.22]. Враховуючи вищеприведене, можемо дійти до висновку, що предметом адміністративного права є сукупність відносин, пов'язаних зі здійсненням державного управління, а також управління внутрішньо-організаційного характеру. Звідси, у контексті нашого дослідження, предметом адміністративно-правового регулювання є сукупність управлінських відносин, що опосередковують процес організації та функціонування судової системи.

Далі, з метою більш глибокого усвідомлення ролі правового регулювання у «житті» судової системи, з'ясуємо сутнісний зміст останньої. У діючому законодавстві України чіткого визначення поняття «судова система» не наведено, лише закріплено у Конституції України, що судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації. Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалі-

зованих судів є відповідні вищі суди (статті 125-126 КУ) [11]. А також у статтях 1, 3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI встановлено, що судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему. Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні [12].

Розглянемо поняття «система» і «суд» окремо. Так, слово система входить своїм корінням до грецького «συστήμα» («systema»), яке означало утворення, складення [13, с.529]. У сучасних тлумачних словниках до терміну «система» наводяться наступні визначення: порядок, зумовлений планомірним (правильним) розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь, стрункий ряд, зв'язане ціле; форма, спосіб побудови, організація чогось; звичайний, звичний, прийнятий усталений порядок чого-небудь; сукупність частин, пов'язаних спільною функцією [14, с.203-204; 15, с.1320-1321; 16, с.1189].

З викладеного видно, що поняття «системи» має просторе коло визначень, втім їх відмінність, в основному, має зовнішній характер і не змінює сутнісного характеру явища, яке позначає вказане поняття. Варто погодитися із думкою О. О. Грицанова, який пише, що форми об'єктивації категорії «система» в різних варіантах підходу різні і визначаються використовуваними теоретико-методологічними уявленнями і засобами. Однак у найзагальнішому, традиційному плані «система» – це цілісність взаємопов'язаних між собою елементів. Семантичне поле такого поняття системи включає терміни «зв'язок», «елемент», «ціле», «єдність», а також «структура» – схема зв'язків між елементами [17, с.619]. А. М. Авер'янов, досліджуючи методологічні проблеми системного підходу аналізу світу, зазначав, що історично сформована многозначність поняття «система» дозволяє їм позначати доволі широке коло явищ. При цьому сам дослідник систему визначав як обмежену множину взаємодіючих елементів [18, с.33; с.43].

Отже, під «системою», незалежно від сфери застосування даного поняття, слід розуміти як певну цілісність, утворену деякою кількістю елементів, розташованих у певному порядку (певній послідовності). При цьому вважаємо, що всі системи можна розділити на: такі, в яких елементи мають глибокі внутрішні зв'язки один з одним і постійно взаємодіють між собою, утворюючи таким чином, органічну єдність. Подібні системи, як правило, іменують механізмами; а також такі, в яких елементи згруповані у певну єдність за якимось критерієм, спільною для них ознакою (ознаками), яка (які) ці елементи певним чином пов'язує, втім між ними немає глибоких взаємозв'язку та взаємодії. З цього приводу варто відмітити позицію О. П. Алексєєва та Г. Г. Васильєва, які, розглядаючи сутність поняття «система», відмічають, що попри велике коло його визначень – від вузькоспеціальних до філософських, у якості основних слід розглядати наступні: 1) система є комплексом взаємодіючих елементів; 2) упорядкована певним чином множина елементів, взаємопов'язаних між собою і утворюючих деяку цілісну єдність; 3) система є відмежована безліччю взаємодіючих елементів [19, с.348-349].

Враховуючи вищезазначене з приводу сутності системи як явища, а також той факт, що система здійснення державної влади являє собою складний механізм, то очевидно, що і судова система, як частина механізму держави – це також механізм, тобто її структурні елементи організаційно взаємопов'язані між собою та активно взаємодіють один з одним, визначаючи якість та ефективність виконання цієї системою свого призначення, своєї мети.

Основним структурним елементом судової системи, якщо виходи із змісту діючого законодавства України є суди, при цьому суд, виходячи зі змісту частини 4 статті 3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI, слід розуміти як державний орган, який має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням. Однак якщо поглянути на зміст низки інших законодавчих актів, зокрема процесуального характеру, то можна дійти до висновку, що поняття «суд» має

й інші значення, це підтверджують також практика та наукові джерела, де дане поняття не завжди застосовується у розумінні суто державного органу. З цього приводу досить змістовну позицію висловили І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова та В. П. Тихий, які пишуть, що поняття «суд» є одним з основних як у науці sudoустрою, так і в sudoустрійному законодавстві. Між тим воно має декілька значень, тому що зміст його обумовлений тим, як застосовується це поняття в тій чи іншій галузі права (законодавства) чи на побутовому рівні [20]. Втім, відмічають правники, що навіть при застосуванні в галузях права зміст цього поняття іноді можливо визначити лише у контексті. Так, у загальній теорії права та у конституційному праві термін «суд» являє собою переважно узагальнене поняття органу, наділеного повноваженнями щодо реалізації одного з видів державної влади – судової. Тобто у цьому значенні суд перш за все є органом судової влади без уточнення – який, де, з якою компетенцією тощо. У другому значенні суд – це конкретна судова установа, що має додаткові характеристики, які уточнюють та індивідуалізують його, а також визначають його територіальну та предметну юрисдикцію (районний – міський, загальний – спеціалізований, місцевий – апеляційний). У третьому значенні поняття «суд» є ідентичним процесуальному поняттю «судове засідання», тобто процесуальній формі здійснення правосуддя у судових стадіях і судових провадженнях. Четверте значення слова «суд» щільно пов'язане з особами, які судять, тобто суддями, незалежно від їх кількісного складу. І суддя, що постановляє вирок чи рішення одноособово, і суд у складі декількох суддів чи у складі суддів і народних засідателів – всі вони діють як суд [20]. Автори підкреслюють, що вказані значення поняття «суд» не вичерпують всього різноманіття змісту цього слова, але дозволяють при вивченні навчальної дисципліни [20].

Висновки

Залежно від сфери та контексту, у яких використовується поняття «суд», воно може мати декілька визначень. Втім для мети нашого дослідження, найбільш доцільними є два визначення суду, а саме: як державно-

го органу, тобто структурно організованого елементу державного механізму, наділеного владними повноваженнями та необхідними матеріальними засобами для здійснення завдань, пов'язаних з реалізацією тієї або іншої функції держави [21]; та як державної установи – різновиду юридичної особи, державну організацію, утворену у встановленому законом порядку для здійснення державного управління; або ж орган, що виконує функції державної влади або державного управління, а також частина державного апарату, компетенція яких визначається спеціальними законами [21]. Така наша позиція пояснюється тим, що нас цікавлять не всі суспільні відносини, які виникають під час діяльності судів. Ті із них, що безпосередньо пов'язані із відправленням правосуддя, не входять до предмету даного дослідження, і навпаки – та група суспільних відносин, які стосуються здійснення управління судами, тобто управлінські відносини внутрішньо- та зовнішньоорганізаційного характеру, становлять для нас особливий інтерес. Розглядаючи суд як державну устанovu (або державний орган), ми тим самим акцентуємо увагу на тому, що він з одного боку, являє собою певне колективне утворення, що має внутрішню організаційну структуру (будову) та відповідну їй управлінську ієрархію, а з іншого – входить до державно-владної системи вищого порядку, функціонування якої також забезпечують відповідна організаційна структура та управлінські відносини.

Отже, спираючись на вищенаведене, вважаємо, що у контексті даного дослідження судову систему слід розуміти як складний, багаторівневий та багатоаспектний державновладний механізм, що складається із сукупності спеціальних, розміщених у межах даного механізму за певними принципами, державних установ (державних органів), які утворюються та функціонують на підставі й порядку визначених законодавством виключно для здійснення такого специфічного різновиду соціальної діяльності, як правосуддя.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сутність правового та адміністративно-правового регулювання, а також поняття «система» та «суд», на підставі чого зроблено висновок про сутність судової системи як об'єкту адміністративно-правового регулювання.

Література

1. Судова реформа в Україні: чи можливий прогрес? / Укл. Балан С. / Школа політичної аналітики. – К., 2013. – 40 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. – 2-ге видання. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
3. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zauchuk_tdp/part3/1001.htm
4. Волинка К. Г. Теорія держави і права: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2003. — 240 с. — Бібліогр.: с. 229-232
5. Алексеев С.С. Теория права. – М.: Издательство БЕК, 1995. – 320 с.
6. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2002. – 432 с.
7. Короткий курс лекцій з дисципліни «Адміністративне право» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://studme.com.ua/162804148056/pravo/administrativno-pravovoe_regulirovanie_ponyatie_yuridicheskie_sredstva_metod_rezhim.htm
8. Галунько В. В. Поняття та зміст адміністративно-правового регулювання // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.law-property.in.ua/articles/general-administrative-law/94-the-concept-and-content-regulation-administrativnopravovoho.html>
9. Павлов Д. М. Адміністративне право : Загальна частина : Конспект лекцій. — К. : МАУП, 2007. — 136 с. — Бібліогр. : с. 123–128.
10. Административное право Украины. — 2-е изд., перераб. и доп. А37 [Учебник для студентов высш. учеб. заведений юрид. спец./ Ю.П. Битяк, В.В. Богуцкий, В.Н. Га-

SUMMARY

In the article the essence of all legal and administrative regulation in particular and the concept of "system" and "court", whereby conclusion about the nature of the judiciary as the object of administrative and legal regulation.

рашук и др.]; Под ред. проф. Ю.П. Битяка. — Харьков: Право, 2003. — 576 с.

11. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141

12. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 41-42, № 43, № 44-45, ст.529

13. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наук, думка, 2000. – 680 с.

14. Словник Української мови в 11 т. (1970-1980 рр.) // Ред. кол. Білодід І.К., Бурачок А.А. та ін., т.9., К.: «Наукова думка», 1978 р. с.918

15. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.-К; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005, с.1728

16. Большой толковый словарь русского языка. Ред. Кузнецов С.А., СПб.: Норинт, 2000. – 1536 с.

17. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. — Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.

18. Системное познание мира: Методол. проблемы. М.: Политиздат, 1985. —263 с.

19. Краткий философский словарь / А. П. Алексеев, Г. Г. Васильев [и др.]; под ред. А. П. Алексеева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008.— 496 с

20. Організація судових та правоохоронних органів: підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий та ін. За ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2007. — 528 с.

21. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: «Укр. енцикл.» // [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://cyclor.com.ua/content/view/413/58/1/3/#3418>